

ВЛАСНА НАЗВА У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Ковбасюк Л.А., Касаткін О.С.
Херсонський державний університет

Статтю присвячено вивченню фразеологічних одиниць із власними назвами у сучасній німецькій мові. Дослідження семантики та структури фразеологізмів з власними назвами проводиться з урахуванням гендерного аспекту наукових пошуків у площині ономазіології. Встановлюються міжнаціональні і національні антропонімічні компоненти у складі досліджуваних одиниць. Висвітлюються функціональні особливості проаналізованих одиниць. Визначаються найуживаніші власні назви у фразеологічних одиницях.

Ключові слова: власні імена, фразеологічна одиниця, гендерний аспект, функція, німецька мова.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття характеризується значним розширенням сфери інтересів мовознавства. На це вплинув процес зміни аспектів розгляду мови як об'єкту вивчення. Мова стала трактуватися не як система «в собі та для себе», а як динамічний антропоорієнтований феномен – знаряддя мислення, засіб та діяльність спілкування, інструмент отримання різноманітних знань про людину, культуру та суспільство. Це сприяло зросту міждисциплінарного компоненту у лінгвістичних дослідженнях, у рамках якого сформувалася і динамічно розвивається гендерна лінгвістика [4].

Зростаючий інтерес до індивідуальних параметрів особистості дозволяє припустити те, що питання взаємозв'язку людини та мови втратить розрізнений та фрагментарний характер. Мовознавців сучасності сприяють стрімкому процесу формування в сучасній лінгвістиці самостійної наукової дисципліни – лінгвістичної гендерології [7].

Гендерні дослідження є новим напрямом лінгвістичної науки, який знаходиться зараз у процесі становлення. У центрі уваги цього напрямку знаходяться культурні і соціальні фактори, які визначають відношення суспільства до чоловіків та жінок, поведінку індивідів у зв'язку з приналежністю до тієї чи іншої статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості, мовний сексизм тощо.

З усіх рівнів мови людини фразеологія – найбільш складне і самобутнє явище, що потребує багатоаспектного та поглибленого вивчення. Фразеологічний склад мови достатньо жваво реагує на історичний, політичний, економічний та ін. розвиток суспільства, вельми специфічний в кожену епоху, у кожній країні і в кожного народу. Все це зумовлює **актуальність** гендерних досліджень у сфері німецької фразеології, оскільки функціонування в ній категорії роду, а точніше способів вираження чоловічої та жіночої статі, а також семантичної і формальної структури лексичних груп, які створені словами, значення яких співпадає з поняттям «стать», пов'язане з групами, що позначають особи й істоти, які розрізняються за статтю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кінця ХХ століття в лінгвістиці активізуються дослідження фразеології у рамках різноманітних парадигм. М.Ф. Алефиренко наголошує на виникненні лінгвокультурологічної, комунікативно-прагматичної та когнітивної фразеології [1, с. 5]. Однією з таких перспективних областей дослідження є гендерологія. Дослідження гендера, які проводять сучасні лінгвісти [3; 4; 5; 7 та ін.], формують основу для лінгвістичного вивчення гендера. А.В. Кириліна зауважує, що «гендерні дослідження – це один із найактуальніших напрямів сучасної гуманітарної науки, у цен-

трі уваги якого знаходяться культурні та соціальні фактори, які визначають відношення суспільства до чоловіків і жінок, поведінки індивідів у зв'язку з їхньою приналежністю до тієї чи іншої статі, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все що, переводить проблематику статі з області біології в сферу соціального життя та культури» [7]. Гендер так або інакше присутній в усіх сферах життя, тому мовна сфера не є виключенням [3, с. 14].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У лінгвістиці існує думка, що до теперішнього часу відсутні системні багатоаспектні дослідження з проблеми реалізації гендерного механізму мови на матеріалі німецької фразеології, особливо, що стосується, в першу чергу, контрастивної лінгвістики [3].

Актуальність дослідження гендеру може вбачатися в низці істотних факторів [3, с. 18]: 1) посилення дослідницького інтересу до проблеми відображення та подання в мові «людини» комплексу його гендерних ознак; 2) підвищена увага до вивчення та опису гендера як одного з домінуючих маркерів соціального устрою та статусу етносу і суспільства, який також формує соціум; 3) необхідність більш повного виявлення гендерного фактора в мові й опису його в сфері фразеології; 4) важливість вивчення мовних механізмів реалізації гендерних аспектів в різних мовах для оптимізації міжкультурної комунікації; 5) відсутність таких лінгвістичних досліджень на матеріалі різних мов, в яких фразеологізм розглядається як одне з базових засобів концептуалізації гендерного фактора в мові.

У свою чергу В.С. Самаріна вважає, що фразеологізми та паремії надають великі можливості для дослідження гендера, що приносить інші аспекти у вивчення фразеологічного фонду. Нове знання виявляється можливим завдяки активному застосуванню лінгвокультурологічних підходів і методів когнітивної лінгвістики [12, с. 54].

Метою нашої статті є аналіз структурних, семантичних та функціональних особливостей власної назви (передусім антропонімів) в структурі фразеології сучасної німецької мови в гендерному аспекті. **Матеріалом дослідження** слугували близько 150 фразеологічних одиниць з компонентом «власна назва» (далі – ВН), відібраних методом суцільної вибірки з авторитетних лексикографічних джерел.

Виклад основного матеріалу. Своєрідність ВН, специфіка її семантики роблять питання про статус ВН одним з найбільш дискусійних питань сучасної лінгвістики. Деякі лінгвісти вважають ВН периферійною, «додатковою» частиною словникового запасу [3, с. 200]. Основну відмінність між власними і загальними назвами вони вбачають у тому, що ВН не мають значення. Так, дослідник Данклінг Л. називає

ВН семантично неповноцінною [15, с. 114–115]. Свої положення він підкріплює такими доказами: ВН не виражають поняття, оскільки вони, на відміну від загальних не містять у собі ознак предметів, не мають властивості узагальнення, що, у свою чергу, зумовлює відсутність у них лексичного значення [15; 16].

Функціональну та мовну своєрідність ВН обумовлює необхідність розгляду особливостей прояву їхньої семантичної природи на всіх рівнях мови – в тому числі і на фразеологічному. Як відомо, слова, які зазнали фразеологізації, зазнають складні семантичні зрушення. Природа компонента в сучасній фразеології розуміється не однозначно. Одні вчені вважають компоненти фразеологічної одиниці словами, інші повністю відмовляють їм у семантичності. У зв'язку з цим має місце досить актуальним аналіз функціонування у складі фразеологічної одиниці ВН – одиниці, позбавленої семантики на рівні мови. ВН у складі фразеологічної одиниці виконує як особливі ономастичні (культурно – і соціально – інформативну), так і загальнономовні функції (експресивну, образно-експресивну). Домінуючу роль відіграє культурно-інформативна функція, що підтверджується багатством конотацій даної групи імен, їх поліконотативністю, слово- та фразеотвірною активністю. Другою екстралінгвістичною функцією є соціально-інформативна функція, яка на сучасному етапі обумовлюється ступенем поширеності імені, особливостями психолінгвістичного сприйняття його носіїв мови і т. д., що зближує соціально-інформативну функцію, що актуалізуються у фразеологічній одиниці, з інтралінгвістичними функціями ВН [11].

За **структурним** поєднанням ВН з іншими компонентами у фразеологізмах одиниці були розподілені нами з урахуванням здобутків дослідника Кам'янца В.М. [6] на:

- 1) іменний тип словосполучень: *ungläubiger Thomas, grüne Minna* тощо;
- 2) дієслівний тип словосполучень: *den dicken Wilhelm machen, den alten Adam abstreifen* тощо;
- 3) прості розповідні речення: *Jeder Hans findet seine Grete; Es ist mir Hans wie Heine* тощо;
- 4) окличні й запитальні речення: *Du bist mir der wahre Jakob! Was ist es denn für ein August?*
- 5) складнопідрядні речення: *Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr.*
- 6) вигуки: *Mensch Meier! Ach, du liebes Lieschen!*

За створенням **узагальноно-метафоричного значення** у фразеологічній одиниці німецької мови з ВН трансформаційні механізми були розподілені за такими типами:

- 1) Гіпербола: *seit Adams Zeiten.*
- 2) Метонімія: *in Morpheus Armen ruhen; j-n mit Argusaugen beobachten; in Evakostüm.*
- 1) Антитеза: *Hans Umfließ wird nie mehr weiß; was Hans für wahr halt, ist dem Franz kein Bargeld.*
- 2) Контраст: *was Hänschen nicht lernt, Hans nimmermehr.*
- 3) Метафора: *bald kommt der Storch zu Mullers; in Abrahams Schoss sitzen; das Feuer des Prometheus; ein Salomonisches Urtei.*
- 4) Усталені порівняння: *frech wie Oskar, wie Adam und Eva.*
- 5) Парні сполучення: *von Adam und Eva anfangen; von Adam und Eva stammen; David und Goliath; Sodom und Gomorra; Hinz und Kunz.*

За наявністю **культурних** компонентів фразеологічній одиниці дослідження можна поділити на дві групи: 1) фразеологічні одиниці з міжнаціональними ВН та 2) фразеологічні одиниці з національними ВН.

1. Німецька національна культура розвивалася та розвивається під впливом релігійних уявлень. Багато фразеологічних одиниць німецької мови виникли під впливом християнства, при чому ті, які виникли на основі біблійських антропонімів можна віднести до міжнаціональних, адже Біблія – є книгою, яку читають багато народів [11].

Крім того, у ході історії людства неухильно зростають культурні контакти між народами, і міжнаціональними компонентами культур, що впливають на формування фразеології, є світова література та історія. Увійшовши в шляхом фразеологічного запозичення (основним видом якого є калькування крилатих слів), стійкі вирази цієї групи збагачують фразеологічний запас німецької мови, заповнюють лакуни в системі номінації, так як в окремих випадках не мають ані лексичних, ані фразеологічних синонімів і є єдиним позначенням тих чи інших об'єктів, або утворюють разом з вихідною лексикою і фразеологією синонімічні ряди [9, с. 80]. А фразеологічні одиниці, що виникли під впливом світової літератури та історії, підтверджують той факт, що в сучасному світі зростає взаємодія мов без безпосередніх територіальних контактів, йдеться про так звану «культурну взаємодію» з іншими народами.

Отже, фразеологічні одиниці з міжнаціональними ВН поділено нами на три підгрупи: 1) одиниці, що походять з античного часу, напр. *das Feuer des Prometheus, Schwert des Damokles*; 2) одиниці, що утворилися під впливом християнства, напр., *von Adam und Eva anfangen, Daniel in der Löwengrube, einen von Pontius zu Pilatus schicken* та 3) одиниці, джерелом походження яких є твори світової літератури та особи, події всесвітньої історії, напр., *Was ist ihm Hekuba?, Potömkische Dörfer* та ін.

2. Фразеологічні одиниці з національної ВН складають велику частину сучасної німецької фразеології. До національних ВН у складі фразеологізмів належать *Almann, Lenz, August, Emil, Fritz, Heinrich, Jakob, Max, Oskar, Peter, Ulrich, Michael, Moritz, Wilhelm, Daniel, Otto*, а також *Emma, Grete, Lischchen, Kathrin ma Tante Meier*, напр., *Hinz und Kunz; der deutsche Michel; der große Hans; blauer Heinrich* та ін.

Аналіз показав, що найбільш вживаними німецькими іменами у складі фразеологізмів є чоловічі імена *Hans, Peter, August*. Найбільшу варіативність має компонент *Hans*, напр., *Hansfuß; Hans Feigling; Hans in allen Gassen; ein großer Hans; der ungläubige Hans; was Hänschen nicht lernt, Hans nimmer mehr.*

Для дослідження **гендерного** аспекту було обрано фразеологічні одиниці із ВН, які відображають поняття та концепти сприйняття жіночої та чоловічої статі. 150 фразеологічних одиниць із ВН, які репрезентують гендерний аспект, були розподілені на дві групи (відсоткове співвідношення цих репрезентативів представлено у таблиці 1).

Таблиця 1

	Компоненти власної назви	
	Власні назви чоловічої ознаки	Власні назви жіночої ознаки
Кількість репрезентативів (репрезентованих ВН)	47,2%	11,1%
Загальна кількість одиниць з ВН	85,2%	14,8%

Слід зазначити, що більша кількість одиниць є фразеологізмами з ВН чоловічої ознаки (близько 85, 2%) – перша група, ніж з жіночою (близько 14,8%) – друга група, що також підтверджується частотністю вживання окремих компонентів.

Важливим є те, що у фразеологічній системі німецької мови позиція «чоловік – жінка» передбачає для позначення чоловічих ознак більше характеристик, про що свідчить кількість одиниць в першій групі. Чоловік активніше номінується і чіткіше представляється як норма патріархального суспільства.

Наведені результати дозволяють зробити висновок, що в німецькій фразеології більшу частотність в лексичному складі фразеологічних одиниць демонструють ВН *Peter (Petrus)*: (*den schwarzen Peter haben* – «бути винним», *bei Petrus anknöpfen* – «померти»), *Hans (Hanswurst spielen* – «валяти дурня», *Hans im Keller* – «ще ненароджена дитина») та *Adam (wie Adam arbeiten* – «тяжко працювати», *seit Adams Zeiten* – «з часів Адама»).

Що стосується функціональних особливостей фразеологічних одиниць з компонентом ВН саме у гендерному аспекті, слід зазначити, що фразеологізми виконують різні завдання для позначення, називання або опису особи, предмета чи явища. Однією з найуживаніших одиниць є *Adam*, яка використовується для зазначення часових рамок або проміжку – називаючи щось давно минуле або з давніх часів (*seit Adams Zeiten* – «з часів Адама»), опису ознаки зовнішнього вигляду (*im Adamskostüm* – «без одягу, голий»), вказівки на гріх (в першу чергу «первородний») (*der alte Adam regt sich* – «гріх дає про себе знати»), а також для позначення ознаки дії (*nach Adams Riese* – «за правилами»).

Використання міфологічних та релігійних антропонімів *Eckart*, *David und Goliath*, *Adonis*, *Judas* слугує для характеристики особи, тобто надання ознак міфологічних або релігійних осіб людини (в першу чергу ознаки гіперболічного характеру) (*schön wie Adonis* – «красивий як Адоніс», *wie David und Goliath* – «великий і малий», *der treue Eckart* – «вірний, за правилами», *falsch wie Judas sein* – «лицемірний»). Також до цієї групи відносяться *Herkules*, *Zeus*, *Neptun*, *Buddha*, *Morpheus*, які виконують різні описові функції: позначення стану (*Neptun opfern* – «мати морську хворобу», *dasitzen wie ein Buddha* – «сидіти у позі «лотоса»», *in Morpheus Armen ruhen* – «спати»), зазначення часового проміжку, давнини (*in Olims Zeiten* – «давно»).

Особливу увагу слід приділити фразеологічним одиницям, які використовуються для характеристики розумового розвитку людини (для цього використовуються антропоніми як чоловічого роду, так і жіночого) (*der dumme August* – «дурний», *der deutsche Michael* – «недалекий», *aus Schilda stammen* – «роззява, простак», *Lischchen Müller* – «нерозумна»).

Що стосується суто німецьких антропонімів, то найуживанішою одиницею є *Hans*, що також

виконує різні лінгвістичні функції. Для ВН *Hans* характерно позначення географічної назви через антропонім (*der blaue Hans* – «Північне море»), характеристика різних ознак людини (*Hans im Glück* – «успішний», *Hans Huckenbein, ich will Hans heißen* – «дурний»), характеристика соціального статусу (*Hans Ohnesorge* – «безробітний»), а також вживання в опозиції «чоловік-жінка» (*Jeder Hans findet seine Grete* – «кожен Ганс знайде свою Грету»). Причому в останньому випадку активна дія притаманна чоловіку, пасивна в свою чергу відводиться жінці.

Найчисельнішу групу складають ВН чоловіків, але до антропонімів, які репрезентують досліджуваний аспект, також належать ВН жінок – близько 20 одиниць, які також можна розподілити на підгрупи за функціями та характеристиками:

Перша підгрупа містить міжнародні (*Evatochter* – «мила дівчина або вказівка на приналежність до жіночої статі») та національні одиниці (*schnelle Kathrin* – «пронос»).

Друга підгрупа складається із самостійно вживаних власних назв (*Was ist ihm Hekuba, was ist er ihr* – «мені це ні про що не каже») та одиниць, які виступають в парі (іноді в опозиції один до одного) з чоловічими антропонімами (*bei Adam und Eva anfangen* – «за часів Адама та Єви»).

Третю підгрупу репрезентують фразеологізми, які характеризують дію або спосіб дії (*aus der Szylla in die Charybdis geraten* – «потрапляти з однієї біди в іншу»), фізичні явища (*Frau Holle schüttelt ihre Betten aus* – «сніжить»), ознаки людини (*Lischchen Müller* – «дурненька»), а також називають предмети (*Grüne Minna* – «поліцейська машина»).

Що стосується оцінної функції людини або її дій, то чоловік розглядається у фразеологізмах з різних сторін – як позитивних (*der treue Eckart* – «вірний», так і негативних (*falscher Wilhelm* – «лицемірний»), в той час як жінці вказують на вади та недоліки (*Lischchen Müller* – «дурненька»). Але також важливим є те, що національні фразеологічні одиниці (тобто ті, які реконструюють суто німецьку «картину світу») описують здебільшого негативні чоловічі ознаки.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведений аналіз показав, що фразеологічні одиниці з ВН як національного, так і міжнародного походження у сучасній німецькій мові мають певні семантичні, структурні та функціональні особливості, відображаючи при цьому культурні, історичні, економічні, політичні та інші особливості німецького народу. Перспективи майбутніх досліджень полягають у контрастивному вивченні фразеологічних одиниць з ВН у німецькій, англійській та українських мовах, у дослідженні фразеологічних одиниць з ВН у різних дискурсах тощо.

Список літератури:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм / Алефиренко Н. Ф. – М.: Эллис, 2008. – 272 с.
2. Бушуй А. М. Имя собственное как компонент тавтологических комплексов / А. М. Бушуй // Вопросы ономастики. – Самарканд, 1981. – С. 138–146.
3. Волошина К. С. Фразеологизм как средство концептуализации понятия «гендер»: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / К. С. Волошина. – Нальчик, 2010. – 184 с.
4. Гриценко Е. С. Гендер, референция и проблема метафорического рода / Е. С. Гриценко // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи: межвуз. сб. научн. трудов. – Н. Новгород: НГЛУ им. Н. А. Добролюбова, 2004. – Вып. 23. – С. 71–78.
5. Зыкова И. В. Гендерный компонент в структуре и семантике фразеологических единиц современного английского языка: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / И. В. Зыкова. – М., 2002. – 219 с.
6. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвиськ та псевдонімів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / В. М. Кам'янець. – Л., 2001. – 18 с.

7. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М.: Прогресс, 1999. – 155 с.
8. Лалаян Н. С. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Н. С. Лалаян. – Одеса, 2008. – 180 с.
9. Ловяникова В. В. Ономастическая фразеология в лингвокультурологическом аспекте: на материале немецкого языка: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 / В. В. Ловяникова. – Владикавказ, 2008. – 260 с.
10. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В. А. Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
11. Обруева Г. Х. О сдвиге имени собственного в разряд нарицательных слов во фразеологии английского языка / Г. Х. Обруева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2010. – № 22(203). – С. 94–99.
12. Самарина В. С. Гендер во фразеологии: когнитивно-лингвокультурологический аспект: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 / В. С. Самарина. – Ставрополь, 2010. – 199 с.
13. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская – М.: Наука, 1973. – 366 с.
14. Эмирова А. М. Гендер в зеркале русской фразеологии / А. М. Эмирова // Культура народов Причерноморья. – М.: 2002. – № 31. – С. 210–212.
15. Dunkling L. A. First names first / Dunkling L. – London: Dent, 2007. – 285 p.
16. Eckert P. Language and Gender / P. Eckert, S. McConnell-Ginet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 80 p.
17. Günthner S. Von fremden Stimmen. Weibliches und männliches Sprechen im Kulturvergleich. Ein Überblick / S. Günthner, H. Kotthoff // Von fremden Stimmen. Weibliches und männliches Sprechen im Kulturvergleich. – Frankfurt a. Main: Suhrkamp, 1991. – S. 1-55.
18. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / H. Küpper. – [1. Auflage, 4. Nachdr.]. – Stuttgart: Klett, 1990. – 960 s.
19. Wörterbuch der Redensarten [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.redensarten-index.de/suche.php>

Ковбасюк Л.А., Касаткин О.С.

Херсонский государственный университет

ИМЯ СОБСТВЕННОЕ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация

Статья посвящена изучению фразеологических единиц с именами собственными в современном немецком языке. Исследование семантики и структуры фразеологизмов с именами собственными проводится в рамках гендерного аспекта в ономастологии. Определяются интернациональные и национальные антропонимические компоненты в составе исследуемых единиц. Характеризуются функциональные особенности единиц анализа. Устанавливаются самые используемые во фразеологических единицах имена собственные.

Ключевые слова: имена собственные, фразеологическая единица, гендерный аспект, функция, немецкий язык.

Kovbasyuk L.A., Kasatkin O.S.

Kherson State University

THE PROPER NAME IN THE PHRASEOLOGICAL UNITS IN MODERN GERMAN: GENDER ASPECT

Summary

The article focuses on the study of the phraseological units with proper names in Modern German. The analyze of semantic and structure of the phraseological units with proper names is based on the gender approach to the onomasiology. International and national anthroponymies in the phraseological units are presented in the paper. The functions of the analyzed units are characterized. The article also determines the most used proper names too.

Keywords: proper names, phraseological units, gender approach, function, German.